

The Time for Everyday Philosophy or Philosophy in the Extraordinary Conditions of War

UDC: 1:[316.74:394]:316.485.26

DOI: <https://doi.org/10.15421/172321>**Chkheailo Iryna¹**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-1325-2018>, letolux@ukr.net**Chkheailo Anna²**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-4806-3065>, anna.chkheailo@karazin.ua¹*Kharkiv National Automobile and Highway University (Kharkiv, Ukraine)*²*V.N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)*

Abstract

The aim of the article. Socio-philosophical understanding of changes in the relationship of philosophy with everyday human life, the appeal of philosophy to the study of every day in the extraordinary conditions of war, substantiation of the role and place of philosophy and the philosopher in overcoming modern life challenges associated with Russian aggression against Ukraine.

Theoretical basis. Starting from the end of the 20th century, everydayness in its theoretical and applied aspects has become the result of scientific searches by many authors. They researched a wide complex of problems, the solution of which requires interdisciplinary approaches, the application of various methodical tools, an extremely attentive attitude to a person from her thoughts, experiences, dreams, and assessments of the surrounding reality. The analysis of works has been carried out gives reason to claim that the categorical formulation of the concept of "everydayness" in the scientific environment is not complete and unambiguous because everyday life is difficult and amenable to theorization and formalization because it appears as providing an event network, the intersection of various activities and practices of an individual and society as a whole.

Scientific novelty. The authors proved the relevance of turning to the philosophy of everyday life in extraordinary conditions of war and the role of the philosopher, in the conditions of the realities of the Russian war against Ukraine. It is the philosopher's voice that is important in creating a socio-cultural matrix philosophizing during the war, which extends far beyond philosophy itself with a goal of making it impossible to repeat it for future generations of Ukrainians and civilized humanity as a whole.

Conclusions. The most productive approach to the topic of the relationship between war and philosophy today consists of the analysis of specific concrete problems. Today's realities of the Russian war against Ukraine almost a century later prove that the war must be considered not only purely armed clashes between the armies of different states. The thought that the secret goal of philosophy is taking a person out of the sphere of everyday life, capturing his higher ideals, to open the way to the most perfect values looks today, at least not relevant. People need knowledge, including scientific and philosophical knowledge about their daily life. And this knowledge must be inscribed in the scope of their experience and adapted to its forms.

Keywords: daily life, philosophy of daily life, challenges of daily life, everyday life everyday reality, war

Час для філософії щоденності або філософія у надзвичайних умовах війни

Чхейло Ірина¹, Чхейло Анна²¹*Харківський національний автомобільно-дорожній університет (Харків, Україна),*²*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)*

Анотація

Мета. Соціально-філософське осмислення змін у відносинах філософії з повсякденним життям людини, звернення філософії до дослідження щоденності в надзвичайних умовах війни, обґрунтування ролі і місця філософії та філософа у подоланні сучасних викликів життя, пов'язаних з російською агресією проти України.

Теоретичний базис. Починаючи з кінця ХХ ст. щоденність (повсякденність) в її теоретичних і прикладних аспектах стає доробком наукових пошуків багатьох авторів. Ними досліджено широкий комплекс проблем, розв'язання яких вимагає міждисциплінарних підходів, застосування різноманітних методичних інструментів, надзвичайно уважного ставлення до людини з її думками, переживаннями, мріями, оцінками оточуючої дійсності. Здійснений аналіз праць дає підстави стверджувати, що категоріальне оформлення поняття «щоденність» у науковому середовищі не є завершеним і однозначним, оскільки щоденність важко піддається теоретизації та формалізації, бо постає як забезпечувальна мережа подій, перетин різних діяльностей і практик окремої людини і суспільства в цілому.

Наукова новизна. Авторами доведено актуальність звернення до філософії щоденності в надзвичайних умовах війни та ролі філософа, в умовах реалій війни росії проти України. Саме голос філософа є важливим у створенні соціокультурної матриці філософування під час війни, яке поширюється далеко за межі самої філософії з метою унеможливлення повторення її для майбутніх поколінь українців та цивілізованого людства в цілому.

Висновки. Найпродуктивніший підхід до теми взаємовідносин війни і філософії нині полягає в аналізі специфічних конкретних проблем. Реалії сьогоденної російської війни проти України майже через століття доводять, що війна повинна розглядатись не лише в суто збройних зіткненнях між арміями різних держав. Думка про те, що сокровенна ціль філософії – вивести людину із сфери повсякденності, захопивши її вищими ідеалами, відкрити шлях до самих досконалих цінностей виглядає сьогодні, принаймні, не актуально. Люди потребують знання, у тому числі і наукового, і філософського знання про свою щоденність. І це знання повинно бути вписано в масштаби їх досвіду, адаптовано до його форм.

Ключові слова: щоденність, філософія щоденності, виклики щоденності, повсякденність, повсякденна реальність, війна

Стаття надійшла / Article arrived: 11.03.2023

Схвалено до друку / Accepted: 28.04.2023

Вступ.

Загальновідомий консерватизм філософії, не заважає їй разом з іншими формами духовно-теоретичної діяльності, що тісно пов'язані із соціальним буттям і залежать від цих зв'язків, збагачуватися новими ідеями, що з часом стають стрункими теоріями, напрямками або окремими галузями наукового знання. Відбувається це, як правило тоді, коли традиційних підходів стає недостатньо, виклики часу стають більш потужними, а критична маса емпіричних знань – достатньою для якісних змін і появи нової парадигми.

Починаючи з кінця ХХ ст. щоденність набула статусу об'єкту вивчення гуманітарних наук, втім на сьогодні не існує єдиної концепції та визначення щоденності. Це складно зробити, оскільки щоденність важко піддається теоретизації та формалізації. Не має лише їй притаманних суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-філософських інститутів, що могли б бути автономізовані при її дослідженні. Вона постає як забезпечувальна мережа подій, перетин різних діяльностей і практик окремої людини і суспільства в цілому. Категоріальне оформлення поняття у науковому середовищі не є завершеним і однозначним. У світовій науці продовжують безконфліктно співіснувати розуміння щоденності як реконструюючого ментального макроконтексту подій, і як реалізація прийомів мікроаналізу культури, умов життя і побуту, структури харчування, особливостей сімейного співжиття тощо.

З початку ХХІ ст. щоденність в її теоретичних і прикладних аспектах стає об'єктом уваги українських дослідників, серед яких можна назвати О. Лисенка, І. Карпенка, М. Бойченка.

Українські історики, філософи не залишають поза увагою тему щоденності (повсякденності у їх інтерпретації) і сьогодні.

Історія повсякденності як широкий комплекс проблем, розв'язання яких вимагає міждисциплінарних підходів, застосування різноманітних методичних інструментів, надзвичайно уважного ставлення до людини з її думками, переживаннями, мріями, оцінками оточуючої дійсності досліджується О. Лисенком (2010).

М. Бойченко, професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка у спеціальному термінологічно-понятійному довіднику "Історична наука" надає таке визначення «Повсякденності історичної»: "це соціально-філософський термін, що означає певний зріз взаємодії соціального простору й часу, сферу людської життєдіяльності, у процесі якої здійснюється безпосереднє і опосередковане (через предмети культури) спілкування людей. Повсякденність – царина дійсності, соціокультурна реальність, у якій людина може зрозуміти інших людей і спільно з ними діяти: тут виникає їх спільний,

комунікативний світ, а сама повсякденність постає як специфічна форма соціалізації людини (Бойченко, 2002).

І. Карпенко професор філософського факультету Харківського національного університету ім. В. Каразіна пропонує трактувати повсякденність як "одне з просторово-часових вимірювань історії, відкрити темпоральну структуру, що знаходиться в постійному процесі зміни. Це процес життєдіяльності індивідів, який розгортається в звичних загальновідомих ситуаціях на базі самоочевидних очікувань. Категорія повсякденності використовується для опису явищ буденного життя, щоденного клопоту людей по забезпеченню свого фізичного щоденного існування. З нею пов'язані і такі явища, як буденна свідомість, здоровий глузд, буденна культура. (Карпенко, 2009).

Теоретичними джерелами дослідження є результати аналізу повсякденності, зарубіжними вченими (М. Вебер, (2018), Е. Гуссерль, Н. Еліас (2003), П. Бергер, Т. Лукман (Berger, & Luckmann, 1967), Г. Гарфінкель (2005), А. Сікурел (Cicourel, 1974).

Філософським підґрунтям вивчення повсякденності, серед іншого, стали напрацювання представників феноменологічного напрямку у філософії. Зокрема, Е. Гуссерль обстоював необхідність осмислення «сфери людської буденності», «життєвого світу».

Засновник соціогенетичної теорії цивілізацій Н. Еліас трактував повсякденність як переплетення різноманітних практик (влади, праці, пізнання, виховання й ін.) та засобів їхнього впорядкування, закріплених різними інститутами, а суспільство й окремих індивідів – «як неподільні аспекти жодного мінливого набору взаємозв'язків». Послідовники даного науковця вивчали процеси «оцивілізовування» різних сторін повсякденного життя людей – манер поведінки, зовнішнього вигляду, намірів, почуттів та переживань, мови тощо.

Автори теорії соціального конструювання П. Бергер і Т. Лукман вважали соціальну взаємодію основним змістом буденного життя, аналізуючи мову «зустрічей людей віч-на-віч» і шляхи «заучування типізацій повсякденних дій». Такі підходи стимулювали дослідження соціального конструювання ідентичностей, статі, інвалідності, психіатрії, тощо. Г. Гарфінкель та А. Сікурель заклали основи соціології буденного життя («етнометодології»), предметом якої стало вивчення того, як «чинять народи, коли вони живуть звичайним життям», за допомогою яких засобів вони перетворюють його, як формуються та трактуються людьми соціальні правила і забобони, традиції, поведінка, жести, промови інших членів суспільства (Berger, & Luckmann, 1967).

Метою статті є соціально-філософське осмислення змін у відносинах філософії з повсякденним життям людини, звернення філософії до дослідження щоденності в надзвичайних умовах війни, обґрунтування ролі і місця філософії та філософа у подоланні сучасних викликів життя, пов'язаних з російською агресією проти України.

Результати дослідження.

Визнаючи щоденність актуальною темою для своїх досліджень історики, філософи, соціологи, культурологи за останні десятиріччя не надали поняттю «щоденності» чіткої наукової визначеності. Далося взнати те, що кожна з наукових дисциплін, котра цікавиться щоденністю, має свій погляд на цей феномен і визначає його з врахуванням власної спеціальної зацікавленості.

Складніше за все опанувати щоденність, як предмет дослідження виявилось філософії, бо щодо філософії існує переконання, що немає дисципліни, більш відірваної від життя, ніж вона. Адже хто, як не філософи, займаються найабстрактнішими поняттями, котрі належать до сфери метафізики. Самі філософи неодноразово намагались довести «неспроможність» філософії вирішувати нагальні практичні проблеми, або бажали перетворити її на «позитивну» науку. З ними тут можуть «позмагатися» лише математики і математика (яка вийшла з філософії), але втім лише, що як перша, так і друга – попри всі стереотипи – зосереджені на найжиттєвіших речах. Числа та схеми, алгоритми та методи так само стосуються нашої повсякденності, як і буття, простір, час. Про них, недоступних чуттєвому сприйняттю безпосередньо, абстрактних відношеннях і взаємозв'язках – ми радше щоденно не думаємо.

Відтак, наступ на метафізику можна вважати не досить успішним, нетривалими та непереконливими. Якщо не враховувати декількох філософів, передовсім Гайдеггера, який стверджував, що філософія XX століття не претендує на розв'язання «головного питання про життя, Всесвіт і все інше». Причиною тому є не стільки триумф наукового світогляду, як принципова неможливість побудови системи, яка претендувала б на унікальну істину, в умовах посттоталітарних, глобалізованих, інформаційних суспільств. Проте, це не значить, що філософія вичерпала себе: вона втекла від наук, зберігши свою автономію. І коли думають над тим, «що» і «як саме», філософія все ще залишається чимось, що може сказати «навіщо» (Heidegger, 1988).

Усталення поняття «щоденність» як філософської категорії ускладнюється тим, що термін запозичений з буденної мови, де слово знаходилося у практичному вжитку і в живій мові було органічним і зрозумілим, охоплювало чимало реалій, часто не пов'язаних між собою. Люди живуть у повсякденному світі і вважають, що знають його і можуть судити про нього.

На думку Гегеля, справжня філософія має ґрунтуватися не на здоровому глузді, а тільки на спекулятивному розумі. Філософія не повинна оглядатися на здоровий глузд. Кожен філософ, якщо він дійсно філософ, «йде далі здорового глузду, бо те, що зазвичай називають здоровим людським глуздом, не є філософією...» "Знайоме, саме тому, що воно знайоме, залишається непізнаним". Коли ми говоримо про повсякденність, то маємо на увазі щось звичне, рутинне, нормальне, тотожне собі у різні моменти часу. Повсякденність постає як видиме, але непомітне. "Вона здається нам цілком ясною, зрозумілою, але як тільки ми намагаємось операціоналізувати поняття, то воно стає недоступним, складним для інтеграції". (Гегель, 1974). На цій основі Гегель не визнавав філософією матеріалізм, вважаючи, що він – точка зору буденності, критикуючи матеріалізм за те, що той шукає істинне не в думках, а в досвіді, і тому не піднімається над рівнем буденної, нефілософської свідомості і зводив розвиток філософії до одного тільки діалектичного синтезу філософських ідей.

І все ж, Гегель, при всьому його негативному і навіть зневажливому ставленні до буденності, як предмету філософування, все ж змушений визнати цей феномен у певній мірі духовним джерелом філософії. Він пише про житейську мудрість як про одну з умов виникнення філософії: «У народі настає час, коли дух накидається на загальні предмети, намагаючись, наприклад, підвести природні явища під загальні розумові визначення, пізнати їх причини тощо. Тоді кажуть: "народ починає філософствувати", бо мислення доводиться рідним як філософії, так і цьому змісту. У таку епоху ми зустрічаємо як вислів про загальний хід подій в природі, так і вислови про моральні явища, моральні сентенції, афоризми про загальні основоположення моралі, про обов'язки і т.д. І ті люди, що висловили ці сентенції, одержали назву мудреців чи філософів...» Повсякденність та втілена в неї «народна філософська думка» на відміну від професійної філософської думки тісніше зв'язана з безпосередньою практикою мас, тому Гегель відзначав її етичну спрямованість (Гегель, 2000).

Щоденність не потребує від людини розв'язування «вічних» питань, не змушує її до зосередження на раціональному усвідомленні своїх дій та вчинків, вона не вимагає суворого контролю емоцій і почуттів, роздумів над їх проявами. Щоденність, наче іманентна даність, в яку людина занурена і сприймає її як очевидність у всьому розмаїтті і неподільній сукупності. Повсякденні практики ніколи не виступають у формі проєктів, програм, доктрин соціальних змін. Повсякденні практики не втілюються в жодному офіційному інституті, вони утворюють своєрідні зони, вільні, або такі, що захищені чи захищаються від тиску соціальної реальності.

Думка про те, що сокровенна ціль філософії – вивести людину із сфери повсякденності, захопивши її вищими ідеалами, відкрити шлях до самих досконалих цінностей виглядає сьогодні, принаймні, не актуально. Люди потребують знання, у тому числі і наукового, і філософського знання про свою щоденність. І це знання повинно бути вписано в масштаби їх досвіду, адаптовано до його форм. Систематизація цього знання не піддається строгій диференціації, вона здійснюється під дією проблем, питань і проєктів, які зростають з практики повсякденного життя в надзвичайних умовах, зокрема в умовах війни. Отже, «занурення» філософії та інших наук у щоденність до індивідуального і особистісного вимірювання соціальності.

Звернення до теми війни і філософії, це, в першу чергу до питання про те, чи одне не виключає інше, чи протистояння, що навіть у своїй найблагороднішій формі (оборона, захист), спрямоване на припинення того чи іншого існування, не стає на заваді фундаментальному мисленню про буття.

Війну нерідко розглядають як засіб очищення – так вважав, зокрема Георг Гегель. Війна не дає нічому набувати видимості – навпаки, війна руйнує усі симулякри, усе виводить на чисту воду і винагороджує і карає без суду, на місці, за законами воєнного часу. Війна повертає усьому його справжній, достеменній імені – не лише тому, що усім стає конче потрібною певність і визначеність, але й тому, що ця визначеність, нерідко трагічна, сама ставить усіх перед фактом свого існування, який неможливо заперечити (Бойченко, 2022).

А філософія існує як любов до мудрості. Саме така її форма є первинною. Мудрість – це лаконічно сформульовані судження про загальну природу певних природних і суспільних явищ, які мають аксіоматичний статус. Тобто, ці судження сприймаються певною спільнотою як такі, з якими її учасники погоджуються і які не викликають у них жодних суттєвих зауважень.

Коли почалася повномасштабна війна, ця стала формула втратила свою актуальність, звичні уявлення про філософське мислення розвіялися як дим. Писати на філософські теми, натомість, стало проблематичним не лише через відсутність часу, зміну на вітальні пріоритети у щоденних завданнях, нестачу тиші в кабінеті дослідника, чи через відсутність самого кабінету, взагалі даху над головою, але й тому, що після того, що сталося, після того, коли війна торкнулася сьогодні всього українського суспільства, а з ним і багатьох суспільств Європи, – не лише не можна писати, як дотепер, але й доводиться піддавати ревізії вже написане. Філософія повинна щось значити для життя. Реальна її цінність – внести певні зміни в те, як ми його проживаємо. (Свендсен, 2019). Філософські фундаментальні трактати, статті слабо пов'язані з війною. Почалася війна і актуальність як

лавина тисне, вимагає реагувати. І це не примус, а внутрішня потреба.

Це говорить про те, що не кожен філософ здатен вистояти перед спокусою самозаспокоєння, а геніальність не є індульгенцією від моральної корозії. Тим більш важливо, що голос правди все ж звучить, і це – голос філософа. Саме цей голос є важливим у створенні психосоціокультурної матриці філософування, яке поширюється далеко за межі самої філософії, і передусім – у царину освіти (Karpenko, & Guzhva, 2021).

На думку відразу спадає те, що може бути переосмислене, хоч би те, що каже Гегель коли, попри всю неоднозначність своїх слів (це його радше не бентежило), він бажав війни кожному поколінню, позаяк вона очищує наше мислення, веде до ревізії уявлень про світ, дає імпульс новому та, зрештою, становить саму його логічну структуру (Гегель, 2000).

Перехідні епохи, революції, війни переводять суспільство у більший чи менший періоди екзистенції, нестабільності, форс-мажору. Це достеменний момент кризи в її латинському звучанні як «рішучий поворот, перелом». Криза, натомість, у грецькому значенні означає «переломний момент, вибір, розрізнення, вирок, суд, справді стає моментом переоцінки і суду над дотеперішнім порядком речей, над цінностями, над світом і над собою. А разом без неї та без вписаного в неї «катарсису» неможливе ніщо нове, неможливий початок.

Глибока криза другої світової війни призвела до того, що людяність увійшла до мови міжнародного права у вигляді терміна «crimes against humanity», тобто «злочини проти людяності». Для кваліфікації таких злочинів було залучено концепт прав людини, загальних параметрів співжиття, поза якими не може йтися про збереження та розвиток суспільства. Це стосувалося в основному масового насильства з боку військових щодо цивільного населення. У повоєнній судовій практиці злочини проти людяності визнавалися стосовно дій, які «вчинені за межами будь-яких військових потреб і під час яких виказувалася навмисна нелюдська мета» (Арендт, 2013).

Досвід другої світової показав, що війни потрібно розглядати як прояв агресивної свавільно-егоцентричної сутності людини. К. Лоренц на це звернув увагу, стверджуючи, що людина, на жаль, але це об'єктивна реальність, позбавлена заборони на внутрішнє знищення, яке властиве тваринному світу. Тому Е. Морен визначив її як *homo sapiens est homo demens*. Тобто, вона розумний безумець. При цьому безумство має суттєву перевагу перед розумною мотивацією (Арендт, 2013).

Реалії сьогоденної російської війни проти України майже через століття доводять, що війна повинна розглядатись не лише в суто збройних зіткненнях між арміями різних держав. Воєнний

стан «пронизує» всі сфери життя і у навіть умовно віддалених від фронту районах воюючої України відчувається напружений пульс протистояння з ворогом. Повітряні тривоги, «прильоти» ворожих російських ракет по інфраструктурних об'єктах та житлових будинках, мобілізація до армії, поховання Героїв, встановлення відповідних режимних норм (комендантська година), заходи економії (електроенергії), втрата близьких і рідних, а також майна, житла, вимушені внутрішні переселення, терор чи насильства окупантів на тимчасово окупованих територіях – усе це різко змінює не тільки звичний життєвий ритм, порушує усталені соціальні зв'язки, а й переорієнтовує на нові цінності, серед яких не перше місце виходить збереження життя. На відміну від мирного часу загрози для окремої людини та певних соціальних (етнічних, конфесійних, політичних) груп у ході війни набувають системного характеру, стають головною ознакою щоденного існування. Для тих, хто вивчає щоденність через призму сприйняття людьми «нештатних» ситуацій та пошуку засобів їхнього подолання, війна (особливо повномасштабна) дає повний реєстр явищ і процесів на всіх рівнях та в усіх сферах життєдіяльності, а також відповідних реакцій на них.

Це – навчання для цілого народу і для всього світу, наука, яку не отримати іншим шляхом, адже така освіта потребує моменту істини, який неможливо змоделювати в аудиторії, а можливо лише прожити на межі життя і смерті (Бойченко, 2022).

В. Франкл, особисто зазнавши випробувань концтаборів та жахів другої світової війни, осмислюючи свій життєвий досвід та практику роботи психотерапевта, писав: «Бути людиною означає постійно стикатися з ситуаціями, які одночасно – шанс і виклик, які дають нам шанс реалізувати себе, не ухилившись від виклику реалізувати сенс. Кожна ситуація – це заклик: спочатку – почути, потім – відповісти» (Франкл, 2020).

Важливим джерелом, для філософії щоденності при аналізі і вивченні сучасної війни може стати досвід тих, хто пережив війну, живих свідків, мова йде про можливість «задати минулому питання», тобто усну історію. Це досить поширений сьогодні напрям соціально-гуманітарних досліджень, котрий надзвичайно динамічно розвивається, і головним предметом якого є суб'єктивний досвід окремої людини. Його основний метод дослідження – інтерв'ю всіх видів. Біографічні історії учасників збройних формувань різних сторін, очевидців та жертв війни допоможуть проаналізувати інвертне бачення проблеми людини на війні її безпосередніми учасниками. Новаторство використання наративних джерел полягає у наданні права голосу так званій «маленькій людині» та пріоритету особистого бачення учасника подій воєнного недалекого

минулого. На противагу твердженням про те, що війна справа політиків, держав, армій, а не тих же «маленьких людей», які ніби нічого не вирішують і є або «сліпою зброєю в руках маніяка», або жертвами (Лисенко, 2010).

Наукова новизна.

Авторами доведено актуальність звернення до філософії щоденності в надзвичайних умовах війни та ролі філософа, в умовах реалій війни росії проти України. Саме голос філософа є важливим у створенні соціокультурної матриці філософування під час війни, яке поширюється далеко за межі самої філософії з метою унеможливлення повторення її для майбутніх поколінь українців та цивілізованого людства в цілому.

Висновки.

Часто філософія запізнюється з тим, щоб запропонувати рішення для найактуальніших, найбільочіших проблем, які постають перед суспільствами, і в цьому полягає її проблема. Джон Роулз, один із найвизначніших політичних мислителів ХХ століття, який започаткував ідею індексу людського розвитку, що постала саме із його праць та запропонованих ним підходів, але насправді не мав на політику жодного впливу, якщо говорити про конкретні політичні рішення. Власне, це породжує багато питань.

Реальність сьогодні така, що бракує одного великого спільного ринку ідей. Спостерігається дезінтеграція ідеї публічного простору: він не є єдиним і всеохопним, а поділений на частини, що комунікують між собою. Найпродуктивніший підхід до філософії нині полягає в аналізі специфічних конкретних проблем: що нам робити з ненависницькими промовами? Чому поняття правди стало для політики знову важливим? Так сталося не тому, що люди дискутували поміж собою, яка з теорій правди (кореспондентська чи когерентна) є валіднішою. Йдеться радше про те, хто має визначати, що є правдою, а що ні. (Свендсен, 2019)

Війна як подія, свідками якої ми стали в повсякденному житті, принципово відрізняється від висловлювань та думок з приводу війни відомих філософів: Жюльє Дельоза, Славоя Жижека, Петера Слотердайка, Юргена Габермаса, Анатолія Єрмоленко, Ульріха Гумбрехта. Тому головним завданням філософів в подальшому змінити «плакатний стиль», як миттєву емоційну реакцію на ситуацію, вираженими серйозними рефлексіями, що впишуть цю війну в логіку нових воєн, чи дозволять переформатувати, змінити уявлення про сучасні гібридні, «приватизовані» війни у порівнянні з «класичними» з метою унеможливлення повторення цього для майбутніх поколінь українців та цивілізованого людства в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Арендт, Х. (2013). *Банальність зла. Суд над Айхманом в Єрусалимі*. К.: Дух і літера.
- Лисенко, О. Є. (Ред.). (2010). *Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей*, 13. К.: Інститут історії України НАН України.
- Бойченко, М. (2002). Повсякденність історична. В *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник* (с. 291–292). К.: Вища школа.
- Карпенко, І. (2009). Філософія і світ повсякденності. *Філософські обрії*, 22, 59–71.
- Бойченко, М. (2022). Виправлення іменувань речей: примус у освіті і суспільному житті. *Філософія освіти*, 28(1), 11–27.
- Вебер, М. (2018). *Протестантська етика і дух капіталізму*. (Переклад з англійської Олександр Погорілий). К. Наш Формат.
- Гегель, Г. В. Ф. (1974). *Енциклопедія філософських наук* (с.118). М. (Т.1).
- Гегель, Г. В. Ф. (2000). *Основи філософії права, або Природне право і державознавство* (Переклад з німецької Р. Осадчука та М. Кушніра). Київ: Юніверс.
- Гарфінкел, Г. (2005). *Дослідження з етнометодології* (Переклад з англійської Віктора Шовкуна, науковий редактор Вахтанг Кебуладзе). К.: Курс.
- Свендсен, Л. (2019). *Реальність сьогодні така, що бракує одного великого спільного ринку ідей*. Відновлено з <https://tyzhden.ua/edition/vydannia-237674/>
- Еліас, Н. (2003). *Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження*. Київ: «Перун».
- Франкл, В. (2020). *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі*. Київ: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля».
- Heidegger, M. (1988). *Zur Sache des Denkens* (p. 81). Tubingen: Max Niemeyer Verlag.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor.
- Cicourel, A. V. (1974). *Cognitive Sociology: Language and Meaning in Social Interaction*. London: Penguin. Free Press.
- Karpenko, I. V. & Guzhva, A. A. (2021). Human Being in the Dimension of the Psychosociocultural Matrix of Philosophizing (pp. 69–77). *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 20.

REFERENCES

- Arendt, H. (2013). *The Banality of Evil. Trial of Eichmann in Jerusalem*. K.: Spirit and letter.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor.
- Boychenko, M. (2002). *Everyday Life is Historical. In Historical science: a Terminological and Conceptual Guide* (pp. 291–292). K.: Higher school.
- Boychenko, M. (2022). Correcting the Names of Things: Coercion in Education and Social Life. *Philosophy of Education*, 28(1), 11–27.
- Cicourel, A. V. (1974). *Cognitive Sociology: Language and Meaning in Social Interaction*. London: Penguin. Free Press.
- Elias, N. (2003). *The Process of Civilization. Sociogenetic and Psychogenetic Studies*. Kyiv: "Perun".
- Frankl, W. (2020). *Man in Search of True Meaning. A Psychologist in a Concentration Camp*. Kyiv: Book Club "Family Leisure Club".
- Garfinkel, G. (2005). *Studies in Ethnomethodology*. (Translated from English by Viktor Shovkun, scientific editor Vakhtang Kebuladze). K.: Course.
- Hegel, G. V. F. (1974). *Encyclopedia of Philosophical Sciences* (p. 118). M. (T.1).
- Hegel, G. V. F. (2000). *Fundamentals of the Philosophy of Law, or Natural Law and Political Science*. (Translated from the German by R. Osadchuk and M. Kushnir). Kyiv: Universe.
- Heidegger, M. (1988). *Zur Sache des Denkens* (p. 81). Tubingen: Max Niemeyer Verlag.
- Karpenko, I. (2009). Philosophy and the Everyday World. *Philosophical Horizons*, 22, 59–71.
- Karpenko, I. V. & Guzhva, A. A. (2021). Human Being in the Dimension of the Psychosociocultural Matrix of Philosophizing (pp. 69–77). *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 20.
- Lysenko, O. E. (Ed.). (2010). Pages of Military History of Ukraine. *Collection of Scientific Articles*, 13. K.: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.
- Svendsen, L. (2019). *The Reality Today is that One Big Common Marketplace of Ideas is Missing*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/edition/vydannia-237674/>
- Weber, M. (2018). *Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism*. (Translated from English by Oleksandr Pohorily). Kyiv: Our Format.